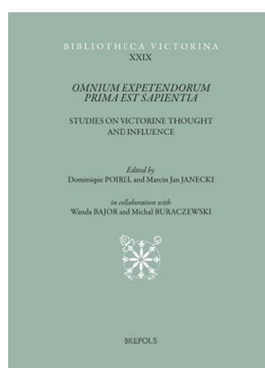

ŁUKASZ LIBOWSKI

ORZEŹWIAJĄCA I OŻYWIAJĄCA WODA MĄDROŚCI

„*Omnium expetendorum prima est sapientia*”. *Studies on Victorine thought and influence*, ed. Dominique Poirel and Marcin Jan Janecki in collaboration with Wanda Bajor i Michał Buraczewski. *Bibliotheca Victorina XXIX*. Turnhout: Brepols, 2021, ss. 547. ISBN 978-2-503-59650-1, ISSN 1251-6929, DOI: 10.1484/M.BV-EB.5.125575.

DOI: <http://doi.org/10.18290/rf23713.18>

Dokładnie 31 grudnia 2021 r. ukazał się na księgarskim rynku, wydany — jakże prosto, a szlachetnie — przez prestiżową oficynę belgijską Brepols w ramach znakomitej serii *Bibliotheca Victorina*, tom „*Omnium expetendorum prima est sapientia*”. *Studies on Victorine thought and influence*. Rzecz, obszerną, złożoną z dwudziestu trzech tekstów, poświęconych — najogólniej mówiąc — myśli wiktoryńskiej, a więc rozkwitłej w XII stuleciu w wówczas podparyskim kanonicznym opactwie św. Wiktora, zredagowali badacze, po pierwsze, w różny sposób związani z Katolickim Uniwersytem Lubelskim Jana Pawła II, a po wtóre — co w tym kontekście znacznie istotniejsze — z entuzjazmem podejmujący rozmaite studia i prace wiktoryńskie. Publikację sfinansowano, korzystając ze środków dostępnych w realizowanym przez polskie Ministerstwo Edukacji i Nauki w latach 2019–2022 projekcie Regionalna Inicjatywa Doskonałości (RID). Skoro jednym z celów rzeczzonego projektu było umiędzynarodowienie nauki uprawianej w naszym kraju, to koniecznie trzeba tutaj stwierdzić, iż recenzowany wolumin bardzo dobrze — by nie powiedzieć: wzorcowo — cel ów realizuje; oczywiście, śpieszmy dodać, aby nie było w tym względzie żadnych wątpliwości, iż satysfakcjonująco realizuje on również i inne cele RID-u.

Zasadnicza treść książki została podzielona — bezpretensjonalnie, w sposób naturalny — na trzy części. Ten trójdzielny korpus wydawnictwa poprzedza, ogłoszony drukiem jednocześnie w dwóch wersjach językowych, angielskiej i francuskiej, tekst o charakterze wstępnym pióra Dominique’a Poirela, który nosi tytuł „An international revival of Victo-

---

Mgr ŁUKASZ LIBOWSKI, doktorant — Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Filozofii; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: lukasz.damian.libowski@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6175-0823>.

rine studies. Introduction to the volume” (s. 11–20) = „Un renouveau international des études victorines. Introduction au volume” (s. 21–30). Z kolei wieńczy całość, pod nagłówkiem *Épilogue*, również Poirel ze swoim kapitalnym opracowaniem „Qu’est-ce que Saint-Victor?” (s. 487–511), będącym rodzajem prolegomeny do studiów wiktoryńskich — o tym tekście skreślimy słów parę poniżej. Na końcu prezentowanego woluminu zamieszczono streszczenia wszystkich drukowanych w nim prac („Abstracts”, s. 513–521), a także biogramy ich autorów („Contributors”, s. 523–528), ponadto zaś dwa indeksy, przywoływanych w książce kodeksów („Index codicum”, s. 531–533) oraz imion i dzieł (*Index nominum et operum*, s. 534–547).

Na część tomu pierwszą pt. *Magister Hugo* składa się pięć artykułów (s. 31–142), na drugą pt. *Disciples* — siedem (s. 143–326), wreszcie na trzecią pt. *Influences* — osiem (s. 327–484). Podążając za strukturą książki, dokonajmy pobieżnego przeglądu wszystkich tych dwudziestu tekstów.

Agnieszka Kijewska („John Scotus Eriugena and Hugh of Saint Victor. Readers of the book of nature and the book of Scripture”, s. 33–62) zestawia myślenie Hugona ze św. Wiktora oraz Jana Szkota Eriugeny na temat zarówno dwóch ksiąg, mianowicie Pisma Świętego i natury, jak i ich czytelnika — człowieka, który musi wielorako je zinterpretować, aby dotrzeć do ich głębszego znaczenia, czyli aby odkryć, że objawiają one tajemnicę Boga. Marco Rainini („*Causa omnium homo*. Ugo di San Vittore e la nuova antropologia: fra monaci e canonici sulle due rive del Reno”, s. 63–93) wykazuje, iż antropologia Hugona koresponduje z teorią człowieka, jaką znajdujemy w tekstach intelektualistów znad Renu, mianowicie Honoriusza z Autun, Ruperta z Deutz, Konrada z Hirsau, Hildegardy z Bingen, Botona z Prüfening oraz Wernera ze św. Błażeja: otóż człowiek postrzegany jest w refleksji wszystkich tych autorów jako centrum wszechświata i serce stworzenia. Cédric Giraud („L’école de Saint-Victor, l’humanisme et la Renaissance du XIIe siècle. Autour du livre I du *De vanitate rerum mundanarum* d’Hugues de Saint-Victor”, s. 95–113) śledzi, w jaki sposób współwystępują w dziele Hugona *De vanitate rerum mundanarum* dwa wątki — z jednej strony myśl o konieczności potępienia wszystkiego, co światowe, z drugiej natomiast strony myśl *par excellence* humanistyczna. Ineke van’t Spijker („*Non quaerat extra se, qui haec propter se facta credit*. Hugh of Saint-Victor’s pedagogy”, s. 115–126) pokazuje, że we wszystkich swoich głównych pismach dąży Hugon do jednego celu: chce pouczyć czytelnika, aby — po pierwsze — poznał on siebie i — po drugie — wyleczył swoje choroby, swoje wnętrza, uzgadniając z zewnątrz, a wiedzę ze swoją sferą afektywną. Wreszcie, zamykając sekcję pierwszą tomu, Pascaline Mercury („L’amour selon Hugues de Saint-Victor. La nature comme voie vers le salut”, s. 127–142) koncentruje się na rzeczywistości miłości, centralnego zagadnienia traktatu *De arrha animae*: ukazuje, iż w wizji Hugona od miłości naturalnej, jaką człowiek w sobie odkrywa, może on przechodzić stopniowo — wzwyż — do miłości Bożej.

W drugiej części książki Dennis Bray („Richard’s trinitarian argument in *De Trinitate*. An analytic overview”, s. 145–166) przekonuje, że traktat *De Trinitate* Ryszarda ze św.

Wiktora daje się analizować z perspektywy nie tylko, jak to się dzieje najczęściej, teologicznej, ale także filozoficznej, metodologicznej, rozpatrując szczegółowo a wnikliwie przedstawianą w nim argumentację. Montse Leyra-Curia („Andrew’s *in hebreo* interpretations as a fuller version of some notes in Hugh’s commentary on the Octateuch”, s. 167–184) porównuje sięgającą czy to do Biblii hebrajskiej, czy to do języka hebrajskiego, czy też do autorów żydowskich egzegezę Hugona i Andrzeja ze św. Wiktora, dochodząc do wniosku, że materiał hebrajski Andrzejowy bogatszy jest od Hugonowego. Frans van Liere („The date of Andrew of Saint Victor’s commentaries on the Prophets, and the curious case of MS Mazarine”, s. 185–197), badając drogę rozprzestrzeniania się komentarzy biblijnych pióra Andrzeja ze św. Wiktora, dookreśla ich datację; przy okazji zaznacza, że Andrzej wielkim szacunkiem darzy Hieronima. Andrea Pistoia („Scripture and liturgy, an exclusive means to understand the Church”, s. 199–213) zajmuje się pseudo-Hugonowym, datowanym na trzecią ćwierć wieku XII, dziełem *Speculum Ecclesiae*; uzmysławia, jak podjęte są w tymże traktacie idee Hugonowe, mając na uwadze cel dzieła, jakim jest syntetyczne wprowadzenie do stanowiących sedno życia chrześcijańskiego misteriów Kościoła. Antonio Sordillo („*Speculator castrorum Dei*. Philosophy and theology in Godfrey of St Victor’s sermons”, s. 215–225) dowodzi, iż pastoralne zamierzenia Godfryda ze św. Wiktora wyrastają z przejętej przezeń od Hugona koncepcji wiedzy encyklopedycznej. Marguerite Vernet („Les sermons *in generali capitulo* d’Absalon de Saint Victor. Réflexions sur la prédication victorine de la fin du XIIe siècle”, s. 227–243) rekonstruuje eklezjologię Absalona ze Springiersbach, jaką pomieścił on w swoich kazaniach na kapituły generalne. Na koniec zaś Chris Schabel („*Radices et plantationes theologicae facultatis hic Parisius*. The biblical *Principia* of Pierre Leduc and Henri le Boulanger and the Victorine tradition during the Great Schism”, s. 245–326) prezentuje dwóch późnośredniowiecznych wiktorynów, mianowicie Pierre’a Leduc’a i Henriego le Boulanger’a, i ich dzieło biblijne *Principia*, którego pierwszą edycję włącza do swojego artykułu; utwór *Principia* — dadajmy — jest świadectwem, z jednej strony, czci, jaką późniejsi wiktoryni darzyli poglądy poprzedników, z drugiej natomiast strony otwartości, jaką późnośredniowieczni duchowi synowie Wilhelma z Champeaux okazywali w odniesieniu do problemów swojej doby.

W sekcji trzeciej wydawnictwa Constant J. Mews („An English response to Victorine thought. Odo’s *Ysagoge in theologiam*”, s. 329–341) omawia dzieło *Ysagoge in theologiam*, jakie w połowie XII stulecia nieznanym nam bliżej Odo zaadresował do Gilberta Foliota; pismo to jest o tyle ciekawe, że splecione w nim zostały idee pochodzące od Hugona z ideami jego oponenta Piotra Abelarda. Mira Mocan („Il pensiero vittorino e le origini della letteratura romanza. Il caso dei trovatori”, s. 343–356) poszukuje odpowiedzi na pytanie, dlaczego myśl wiktoryńska zdołała tak bardzo wpłynąć na twórczość trubadurów; w konsekwencji wskazuje na następujące jej komponenty: położenie akcentu na erudycję, miłość, piękno stworzenia oraz sztukę pisania. Boyd Taylor Coolman („Masters, mystics, & ministers in the medieval city”, s. 357–373) dochodzi powodów, dla których powstała tradycja wiktoryńsko-franciszkańska — jej właściwością jest

permanentne poszukiwanie równowagi między trzema komponentami chrześcijańskiego życia, czyli ortodoksją (doktryna), ortopraksją (etyka) i ortopatią (mistyka). Jonas Narchi („Der mystische Abstieg von der Kontemplation in die Aktion nach Hugo, Achard und Richard von St Victor und dessen franziskanische Rezeption im langen 13. Jahrhundert”, s. 375–412) docieka, jak koncepcja głosząca, że wstępowanie do Boga w kontemplacji dopełnione być musi zstępowaniem ku człowiekowi w akcji, od Hugona, Acharda i Ryszarda przedostała się — za pośrednictwem Tomasza Gallusa — do myślicieli franciszkańskich, Antoniego z Padwy, Bonawentury i Rudolfa z Biberach. Gloria Silvana Elías („La influencia de Ricardo de San Víctor en la noción de persona de Duns Escoto”, s. 413–422) bada, jak Jan Duns Szkot przejmuje Ryszardową definicję osoby, podkreślając jej podwójnie niekomunikowalny charakter. Marcin J. Janecki („Saint-Victor et le Carmel. Le cas de Thomas de Jésus (1563–1627)”, s. 423–442) przedstawia, w jakim stopniu drugie pokolenie karmelitów bosych, starające się syntetyzować doktrynę Teresy z Avila oraz nowe ujęcie swojego zakonnego charyzmatu, pozostało zależne od myśli mistrzów ze św. Wiktora. Wreszcie zaś Wanda Bajor i Marcin J. Janecki („*Victorina polonica*. Présences victorines dans la culture intellectuelle de la Pologne au Moyen Âge et aujourd’hui”, s. 443–470) malują szeroką panoramę rozmaitych wpływów wiktoryńskich na kulturę polską, począwszy od roku ok. 1260, kiedy to kanonicy założyli swoje opactwo we Wkryujściu (dzisiejsze Ueckermünde), aż po czasy współczesne. Ostatni tekst w tej sekcji („La philosophie de l’être d’après le *Beniamin Maior* de Richard de Saint-Victor”, s. 471–483), poprzedzony wstępem autorstwa Wandy Bajor i Marcina J. Janeckiego, będący jakby dopełnieniem ich artykułu, to prezentacja pracy doktorskiej *Filozofia bytu w „Beniamin Maior” Ryszarda ze Świętego Wiktora* Mieczysława Gogacza, obronionej w 1957 r. na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim; teza tejże dysertacji brzmi następująco: Ryszard wypracował kompletną teorię kontemplacji, która zerwała z wcześniejszym neoplatonizmem i pozwoliła w nowy sposób myśleć o relacji między mistyką a metafizyką.

Dla czytelnika polskiego, wciąż raczej, jak się wydaje, z dziedzictwem kanoników z opactwa, a zarazem szkoły św. Wiktora zapoznającego się niż dziedzictwo to w ramach pogłębionych badań studiującego, interesującymi okazać się mogą przede wszystkim dwa chyba z wyliczonych tekstów. Ponieważ język francuski, w którym powstały, jest obecnie coraz mniej znany, byłoby dobrze, gdyby *suo tempore* obydwa zostały spolszczone.

Jako pierwszą wymieńmy w tym miejscu — zgodnie z zapowiedzią — prolegomenę do studiów wiktoryńskich napisaną przez Dominique’a Poirela, geniusza przekroju i syntezy („Qu’est-ce que Saint-Victor?”, s. 487–511)¹. Otóż w pracy tej, stanowiącej lekturę obowiązkową dla wszystkich wiktorynofilów i wiktorynozawców, Poirel próbuje

---

¹ Szczęśliwie przekład polski tego tekstu będzie niebawem dostępny: Dominique Poirel, „Wprowadzenie: Opactwo św. Wiktora? Cóż to takiego?”, tłum. Marcin J. Janecki, w: *Mądrość wiktorynów. Z kultury intelektualnej szkoły św. Wiktora*, red. Wanda Bajor, Marcin J. Janecki i Łukasz Libowski (Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2022) [w druku].

zdefiniować rzeczywistość szkoły wiktoryńskiej; określa więc, co stanowiło jej *proprium*. Jak sam zaznacza, nie jest to zadanie łatwe — zwłaszcza dlatego, że wiktoryni z zasady łączyli to, co gdzie indziej było od siebie oddzielane, a nawet sobie wzajem przeciwstawiane: łączyli mianowicie, dla przykładu, wiedzę świecką z wiedzą Bożą oraz właściwą mnichom kontemplację z będącą domeną kleru świeckiego aktywnością duszpasterską. Na tytułowe pytanie „Czym jest św. Wiktor?” Poirel udziela równolegle trzech odpowiedzi: historycznej, doktrynalnej i duchowej. Każdej z tych odpowiedzi poświęca jeden paragraf tekstu. W pierwszym („École et abbaye: le cadre victorin”, s. 488–499) opisuje fenomen opactwa i działającej w nim szkoły św. Wiktora z punktu widzenia historyka. W podpunkcie pierwszym („Fondation et développement”, s. 489–492) opowiada o fundacji opactwa i szkoły oraz o ich rozwoju. Potem w podpunkcie drugim („La vie à Saint-Victor”, s. 492–496) szkicuje, jak wyglądało życie w św. Wiktorze; uwzględnia, po pierwsze, miejsca, jakie, by tak rzec, tworzyły opactwo, dalej — plan dnia w opactwie, a także, po trzecie, funkcje, jakie pełnili w kongregacji poszczególni członkowie wspólnoty. Wreszcie w podpunkcie trzecim („Saint-Victor et ses réseaux”, s. 496–499) wylicza kolejne środowiska z różnych powodów pozostające pod wpływem św. Wiktora. W paragrafie drugim, doktrynalnym („Humanisme encyclopédique et sagesse chrétienne: le programme victorin”, s. 499–505), Poirel kreśli zarys wiktoryńskiego programu edukacyjnego, który nazywa encyklopedycznym humanizmem i mądrością chrześcijańską. Przedstawivszy przyjmowany przez wiktoryniów podział nauk i sztuk, ujmując ów program w trzy podpunkty: w każdym z nich objaśnia jedną z dróg, jakimi w przekonaniu mistrzów wiktoryńskich człowiek podąża ku mądrości — te drogi to trzy sposoby interpretacji Pisma Świętego, mianowicie interpretacje historyczna („L’*historia*”, s. 501–503), alegoryczna („L’*allegoria*”, s. 503–504) oraz tropologiczna („La *tropologia*”, s. 504–505). W paragrafie trzecim („Clercs et maîtres: l’*esprit* victorin”, s. 505–510) Poirel charakteryzuje postawę, jaką widzimy u wszystkich autorów wiktoryńskich; inaczej mówiąc: charakteryzuje ducha wiktoryńskiego. Tę swoją charakterystykę zamyka w trzech hasłach, będących tytułami kolejnych podpunktów paragrafu: „Conscience canoniale et sens de l’histoire [Świadomość kanoniczna i zmysł historii]” (s. 505–507), „Une sagesse réflexive [Mądrość refleksyjna]” (s. 507–509), „Universalité et unification [Uniwersalność i unifikacja]” (s. 509–510). Komentując owe trzy nagłówki, rozwijając zawartą w nich lapidarnie myśl, Poirel dostarcza swojemu czytelnikowi bodaj najistotniejszych informacji o tym, czym był — i jest — św. Wiktor.

Zaanonsowany tekst drugi, przy którym warto się tutaj trochę dłużej zatrzymać, to artykuł *a quattro mani*, napisany przez Wandę Bajor i Marcina J. Janeckiego („*Victorina polonica. Présences victorines dans la culture intellectuelle de la Pologne au Moyen Âge et aujourd’hui*”, s. 443–470). Opracowanie to, pomyślane z rozmachem, jest o tyle interesujące, że unaocznia, w jakim stopniu dziedzictwo wiktoryńskie obecne jest u nas. Jako takie właśnie stanowić musi ono zatem punkt wyjścia dla wszelkich studiów wiktoryńskich polskich; swoją drogą: otwiera ono także pewne ścieżki badawcze — uzmysławia np., iż można zająć się tropieniem wątków wiktoryńskich w pismach uczonych

czy to krakowskich, czy też związanych z polską reformacją. Rzecz rozpada się na dwa paragrafy. W pierwszym („Traces d'une présence discrète et féconde: fondations et manuscrits”, s. 444–458) autorzy patrzą w polską przeszłość. I tak w podpunkcie pierwszym paragrafu („Fondations en Poméranie occidentale”, s. 444–445) omawiają XIII-wieczną fundację wiktoryńską we Wkryujściu; w podpunkcie drugim („Manuscrits victorins en Pologne”, s. 446–454) z wielką skrupulatnością sporządzają listę dzieł przede wszystkich dwóch najwybitniejszych mistrzów ze św. Wiktora, Hugona i Ryszarda, oraz odpisów tychże dzieł znajdujących się w rękopisach przechowywanych w bibliotekach w Polsce; w końcu w podpunkcie trzecim („L'influence victorine sur l'université de Cracovie”, s. 454–458) koncentrują swoją uwagę na recepcji idei wiktoryńskich u myślicieli reprezentujących w pierwszej kolejności Uniwersytet Jagielloński, a potem również ruch reformacyjny. W paragrafie swojego tekstu drugim („Le réveil des études victorines en Pologne au XXe siècle”, s. 459–468) W. Bajor i M.J. Janecki zwracają się ku współczesności. Prezentują w nim, jacy polscy uczeni XX-wieczni, w jakim aspekcie oraz w jakim zakresie zajmowali się spuścizną myślicieli ze św. Wiktora. Wskazawszy na zasługi Konstantego Michalskiego, Stefana Świeżawskiego, Eugeniusza Kulszy i Józefa Dąbrowskiego w dociekaniach zogniskowanych wokół schedy wiktoryńskiej (s. 459–461), w podpunkcie pierwszym paragrafu („Études victorines à l'Université catholique de Lublin”, s. 462–466) referują dość obszernie osiągnięcia w tej dziedzinie naukowców z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: Mariana Kurdziałka, Mieczysława Gogacza oraz Romana E. Rogowskiego, a ponadto Władysława Tatariewiczza. Natomiast w podpunkcie paragrafu wtórym („Actualité de la recherche sur le victorins en Pologne”, s. 466–468) prezentują zwięźle, jakie studia wiktoryńskie uprawia się w Polsce aktualnie — przede wszystkim na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Cały recenzowany tom zasługuje bezwzględnie na jak najwyższą ocenę. Pozostaje wyrazić nadzieję, że jako owoc nauki pierwszej próby wielorako służył on będzie wszystkim tym, którzy z pradawnego źródła myśli wiktoryńskiej zaczerpnąć pragną orzeźwiającej i, znacznie więcej, ożywiającej wody mądrości.